

9. Lukin, Oleg. “Chasti Rechi v Antichnoy Nauke (Logika, Ritorika, Grammatika (Parts of Speech in Ancient Science (Logic, Rhetoric, Grammar). Voprosy Yazykoznaniiya (Questions of Linguistics) 1 (1999): 131–141. Print.

10. Sytar, Hanna. “Syntaksychni Frazeolohizmy v Rozrizi Konstruktsiinoi Hramatyky (Syntactic Phraseologisms in the Context of Structural Grammar)”. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2017. 458. Print.

11. Fries, Charles. American English grammar. N.Y. – L., 1940. 457. Print.

12. Gleason, Henry. Introduction to Descriptive Linguistics. New York: Hot, Rinehart and Winston, 1955. 501. Print.

13. Jespersen, Otto. Essentials of English Grammar. London, 1948. 357 pp.

14. Sweet, Henry. A New English Grammar: Logical and Grammar. London, 1892. 587. Print.

Жанна Краснобаєва-Чорна

(м. Вінниця)

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ЗНАТЬ: КОНЦЕПТУАЛЬНА І ЦІННІСНА КАРТИНИ СВІТУ

Формування знання ґрунтоване на процесах концептуалізації та категоризації – процесах конфігурування знань, що у межах діяльності суб'єкта емпіричного пізнання спирається на можливості сприйняття й охоплює цілісне уявлення про конкретний об'єкт.

Концептуальна картина світу (ККС) і ціннісна картина світу (ЦКС) постають складниками мовної картини світу. Закономірність їхнього співвідношення визначається кореляцією процесів концептуалізації та категоризації, яким належить визначальна роль в описі пізнавальної діяльності та когнітивних здібностей людини.

Концептуалізацію в лінгвістиці (див. праці О. Кубрякової, В. Маслової, Ю. Степанова та ін.) позиціоновано як процес пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка надходить до неї, і призводить до утворення концептів і концептуальних систем; як процес породження нових смислів із пошуком відповідей на комплекс питань (як формуються нові концепти, як створення нового концепту обмежуване вже наявними концептами, як можна витлумачити здатність людини постійно поповнювати та видозмінювати концептуальну систему тощо). Отже, увагу акцентовано на процесі структурування знань, їхньої репрезентації мінімальними концептуальними одиницями.

Істотними в сучасному баченні процесу категоризації постають класична теорія категоризації та її варіації (теорія гештальтів, теорія визначальної ознаки, теорія порівняння ознак, прототипова теорія, теорія динамічного конструала тощо). Категоризація у вузькому розумінні є

основним способом надання сприйманому світу впорядкованого характеру, що дає змогу систематизувати спостережуване й побачити в ньому подібність і відмінність явищ. Актуальним постає підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику досвіду, категорію і визнання його членом цієї категорії. У широкому сенсі категоризація – це процес утворення і виділення категорій, членування зовнішнього і внутрішнього світів людини, впорядковане представлення різноманітних явищ через зведення їх до меншої кількості розрядів або угруповань, а також – результат таксономічної діяльності.

Аналіз сучасних наукових поглядів на концептуалізацію та категоризацію дає змогу виокремити два принципи співвідношення:

1) принцип паралельності категоризації та концептуалізації. Суб'єкт пізнання представлений щодо двох етапів формування знань, кожному з яких відповідають певні функції: один етап визначується як результат діяльності спостерігача, інший – інтерпретатора та суб'єкта оцінки [6, с. 106]. Здійснювана в процесі когнітивної діяльності спостерігача категоризація дійсності відбувається паралельно концептуалізації.

На рівні первинної концептуалізації, за [6], у свідомості суб'єкта пізнання формуються концепти, які відображають зміст отриманих знань. Під час цього динамічного процесу образ ускладнюється і набуває здатності кодувати концепт у свідомості людини і забезпечувати доступ до його змісту. Категоризація в такий спосіб відбувається паралельно концептуалізації і виступає структуризацією світу щодо первинних сформованих знань про нього. Первинна категоризація охоплює системний і функційний рівні мови. У першому випадку вона являє собою категоризацію за предметними галузями і торкається тематичної класифікації предметів і явищ, що пояснює її логічний (позамовний) характер. Свою мовну репрезентацію цей тип категоризації отримує на рівні окремих лексичних категорій, представлених лексико-семантичними і тематичними групами слів і сформованих за асоціативним принципом;

2) принцип включення: а) категоризація як складник концептуалізації. Акцент при визначенні лінгвістичних категорій робиться на семантичних параметрах, які відображають концептуальну суть одиниць, що підлягають категоризації. На думку Р. Лангакера, «...базові граматичні категорії, такі як іменник, дієслово, прикметник і прислівник можуть бути визначені семантично. Вони мають семантичний і фонологічний полюси, перший з яких і визначає категорійні ознаки. Всі члени категорійного класу мають спільні семантичні ознаки, а їх семантичні полюси входять до складу однієї абстрактної концептуальної схеми, яка дає змогу формалізувати категорії» (цит. за [2, с. 189]). За І. Біскуб, ані класичні категорії, ані категорії родової схожості не можуть повністю задовольнити потреби концептотворення, особливо з огляду на інтегративні зв'язки, що існують між концептосферою

людини і мовними засобами їх вираження (вербалізаторами). Якщо б за основу концептотворення взяти класичну концепцію категоризації, виявилось б, що для кожного концепту існує лише один вербалізатор. Сучасний надмірнісний і полісемантичний потенціал мовної системи заперечують цей підхід. Категоризація винятково за родовою схожістю призвела б до того, що процес комунікації, під час якого мовці апелюють до концептосфери один одного, був успішним лише за наявності високого апроксимаційного когнітивного потенціалу, здобутого внаслідок попереднього життєвого досвіду [1, с. 52]; б) концептуалізація як складник категоризації (Т. Корнеева): концептуалізація первинна, а категоризація вторинна, хоча йдеться про складний діалектичний процес. Концептуалізація спрямована на виділення мінімальних одиниць досвіду, а категоризація – на об'єднання цих одиниць у більші групи. Категоризація спирається на вже сформовані концепти, тобто результати заломлення дійсності впорядковуються через розподіл їх за більш або менш чітко сформованими групами (категоріями). Результати концептуалізації (та категоризації) закріплюються в пам'яті через зв'язок із вербальними засобами, тобто має місце лексикалізація [5, с. 98].

Отже, ККС і ЦКС містять загальнолюдський і національний досвід, виражений як сукупність концептів у ККС і цінностей у ЦКС, що реалізовані репрезентантами – вербальними або невербальними знаками. Зауважимо, що концептуальні зони, як і категорійні межі, не завжди є чітко визначеними, а концепти – відокремленими один від одного, цінності – відокремленими одна від одної. І ККС, і ЦКС можуть інтерпретуватися як моделі осмислення й опису світу та його фрагментів. Однією з основних спільних ознак аналізованих понять є також змінність, визначувана модифікацією структур концептів або цінностей та їхніх ознак або варіативністю кількості утворень. Домінуюльну роль у формуванні ЦКС відіграє оцінна категоризація – оцінне осмислення об'єктів довкілля й утворення внаслідок цього цінностей.

Література

1. Біскуб І.П. Класична категоризація vs категоризація за родовою схожістю (розпізнавання і номінація форм). *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород : ПП «Аутдор-Шарк», 2013. Вип. 11. С. 50-57.
2. Біскуб І.П. Лінгвістична категоризація: від Аристотеля до IMAL (Isolating-Monocategorial-Associational Language). *Studia Philologica*. 2015. №3. С. 11-18.
3. Боярская Е.Л. Категоризация как базовая когнитивная процедура. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2011. №2. С. 18-28.

4. Кириченко В.В. Наукова концептуалізація моделі становлення картини світу особистості у сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми психології*. К. : Видавництво «Фенікс», 2018. С. 75–94.
5. Корнеева Т.А. Соотношение когнитивных процессов формирования национальной картины мира. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2015. №5–1 (36). С. 97–99.
6. Магировская О.В. Особенности концептуализации и категоризации мира в рамках когнитивной деятельности наблюдателя. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2008. №21. С. 105–114.
7. Мацьків П.В. Мовна картина світу в контексті суміжних наукових понять. *Науковий вісник ДДПУ ім. Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2017. №7. С. 115–118.
8. Aarts B. Conceptions of categorization in the history of linguistics. *Language Sciences*. 2006. 28. P. 361–385.

Тетяна Петрова

(м. Харків)

УКРАЇНЬСЬКА ТЕРМІНОГРАФІЯ: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ)

Створення спеціальних словників має відповідну історію та специфіку. Лексикографія – найдавніша галузь людства, особливе місце в ній посідає термінографія. Як стверджують дослідники, українська термінологічна лексикографія має понад двохсотлітню історію. Дослідженню термінографії присвячені праці зарубіжних лінгвістів – С. Гриньова, З. Комарової, В. Щербіна та ін. В українському мовознавстві на сучасному етапі теоретичні засади термінографії розробляють В. Дубічинський, О. Іванова, М. Комова, І. Кочан, Л. Симоненко, Л. Туровська та ін. Незважаючи на те, що питання відстеження витоків і вивчення становлення української термінографії не раз привертало увагу мовознавців, усе ж таки вони залишаються актуальними й сьогодні.

Ураховуючи складні соціально-політичні умови, вплив багатьох мов на українську мову, більшість науковців виділяють такі етапи становлення української термінографії: 1) друга половина XIX ст. – початок XX ст.; 2) 20-і рр. – початок 30-х рр. XX ст., діяльність Інституту української наукової мови (далі ІУНМ); 3) 50–80-і рр. XX ст.; 4) кінець XX ст. – початок XXI ст. [5, с. 29]. Витоки термінографії науковці знаходять, як бачимо, у